

HELENA BURCHARD

WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH W WIELICZCE, POW. KRAKÓW, W LATACH 1960—1962

Za punkt wyjścia prac wykopaliskowych w Wieliczce¹ obrano teren na północno-zachodnim krańcu miasta, na skraju parku im. Mickiewicza, gdzie znajdował się nie istniejący dzisiaj kościół Św. Krzyża, wymieniany w źródłach od połowy XV w.² Punkt ten oznaczono w dalszym toku badań jako stan. 1. Badania miały na celu: a) ścisłą lokalizację kościoła; b) ustalenie jego chronologii; c) stwierdzenie, czy w jego sąsiedztwie istniało jakieś osadnictwo i z jakiego czasu. Położenie kościoła poza obrębem miasta lokacyjnego, nad brzegiem rzeczki Srawy, w pobliżu dawnej drogi krakowskiej³, jak również samo wezwanie kościoła nasuwały analogie z położeniem Starego Miasta w Łęczycy⁴, co pozwalało na przypuszczenie, że i w Wieliczce osada przedlokacyjna mogła znajdować się w sąsiedztwie kościoła Św. Krzyża.

W wyniku badań w latach 1960 i 1961 uzyskano prawie pełny zarys fundamentów kościoła, z wyjątkiem części absydy niedostępnej dla badań ze względu na zadrzewienie. Jest to niestety tylko negatyw, ponieważ mury i fundamenty kościoła zostały ok. połowy XIX wieku rozebrane przez miejscową ludność celem uzyskania materiału budowlanego.

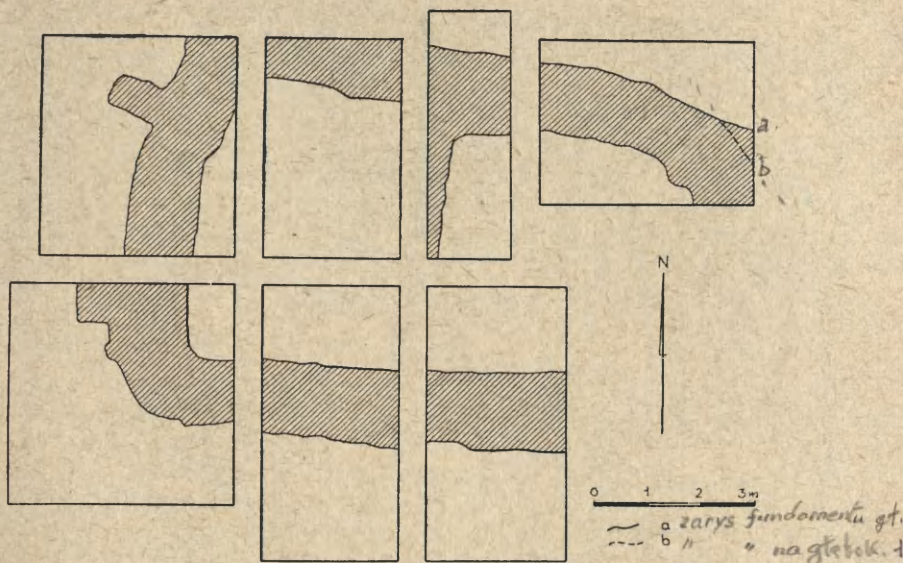
Jak wynika z uzyskanego zarysu (ryc. 1), kościół był orientowany, o planie prawie prostokątnym, zakończony półokrągłą absydą. Był on niewielki. Szerokość (łącznie z grubością muru), wynosiła 7—7,5 m, długość wraz z absydą około 12 m. Grubość fundamentu wynosiła 1,20—1,50 m. Przy ścianie zachodniej zachowały się ślady po dwu przyporach. Bardzo duża ilość zaprawy w wypełnisku rowu fundamentowego absydy oraz ścian północnej i zachodniej pozwalają na przypuszczenie, że były one wzniesione w *opus emplecton*. Zastanawiający jest prawie zupełny brak zaprawy w wypełnisku ściany południowej, która wobec tego była chyba budowana innym sposobem. Jest to, być może, ślad jakiejś przebudowy kościoła. Wobec znalezienia w wypełnisku

¹ Prace te stanowią ciąg dalszy prowadzonych przez autorkę od kilku lat w ramach ZAM IHKM PAN badań nad początkami eksploatacji soli w Małopolsce. Por. H. Burchard, *Z badań nad początkami eksploatacji soli w Polsce, Sprawozdanie z badań próbnych w Łęczycy, pow. Bochnia, i Sidzynie, pow. Kraków*, „Spraw. Arch.”, 4: 1957, s. 180—185; t e j ż e, *Poszukiwania wczesnośredniowiecznej warzelni soli w Bochni w 1957 r.*, „Kwart. HKM”, R. 7: 1959, s. 132—136. Badania w Wieliczce prowadzone są wspólnie z Muzeum Krakowskich Żup Solnych w Wieliczce i finansowane przez tę instytucję. W latach 1961 i 1962 w badaniach brał udział W. Jesionka, stud. UJ.

² *Codex diplomaticus Vielicensis*, Lwów 1872, s. 26.

³ Wynika to z osiemnastowiecznych planów miasta i okolicy, znajdujących się w posiadaniu Muzeum Krakowskich Żup Solnych w Wieliczce.

⁴ A. Nadolski, *Prace badawcze Stacji Archeologicznej w Łęczycy w latach 1953—1954*, „Spraw. Arch.”, t. 1: 1955, s. 108—109.

Ryc. 1. Wieliczka, pow. Kraków, stan. 1. Zarys fundamentów kościoła Św. Krzyża

Przerys. T. Wenhryniewicz

rowu fundamentowego fragmentów cegły palcówki oraz dwóch ułamków cegły z glazurą nie jest wykluczone, że kościół był budowany z cegły i posiadał wątek zdobniczy glazurowany.

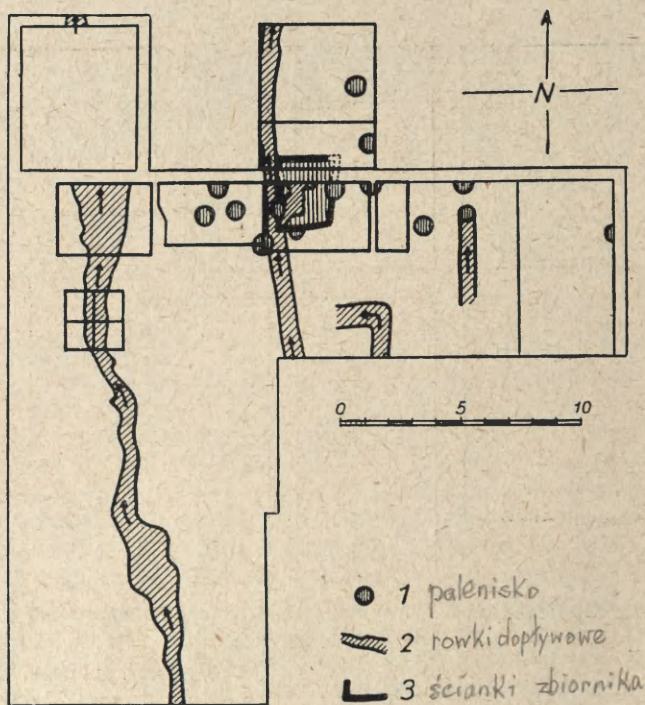
Jeśli chodzi o datowanie kościoła, to nie może on być wcześniejszy niż początek XIII w., ponieważ w zachowanym fragmencie stopy fundamentu ściany południowej tkwią ułamki cegły. Za podobnym, a nawet późniejszym datowaniem przemawia także znalezienie pod południowo-zachodnim narożnikiem kościoła, na głębokości 2 m od powierzchni, a 1 m poniżej stopy fundamentu, w nienaruszonej warstwie gliny cienkiej warstewki z ceramiką wczesnośredniowieczną o cechach XI w.

Kościół był otoczony dokoła cmentarzem grzebalnym. Odkryte groby są bez wyposażenia, częściowo ze śladami trumien. Początkami swymi cmentarz sięga czasów sprzed budowy kościoła, jak na to wskazuje znalezienie kilku grobów częściowo zniszczonych przez wkop fundamentowy. W jednym z młodszych grobów znaleziono dwie monety pruskie: Albrechta i Jerzego Wilhelma⁵, co świadczy o użytkowaniu cmentarza do pierwszej połowy XVII w.

Nie stwierdzono śladów osadnictwa wiążącego się z kościołem ani śladów przedlokacyjnej osady wielickiej.

Wspomniana wyżej cienka warstwa zawierająca skorupy z XI w. nie może być jej pozostałością. Wprawdzie na zachód od kościoła w wykopie III, pod warstwą cmentarną i warstwą jałowej popielatożółtawej gliny znaleziono ciąg dalszy warstwy w postaci śladów chaty. Składało się na nie palenisko z luźno ułożonych kamieni oraz ślady dyłowania podłogi. W obrębie chaty znajdowała się niewielka ilość ceramiki jedenasto-

⁵ Oznaczył mgr J. Reyman.

Ryc. 2. Wieliczka, pow. Kraków, stan. IV. Plan wczesnośredniowiecznego zespołu warzelniczego:

Przerys. Z. Olesiak

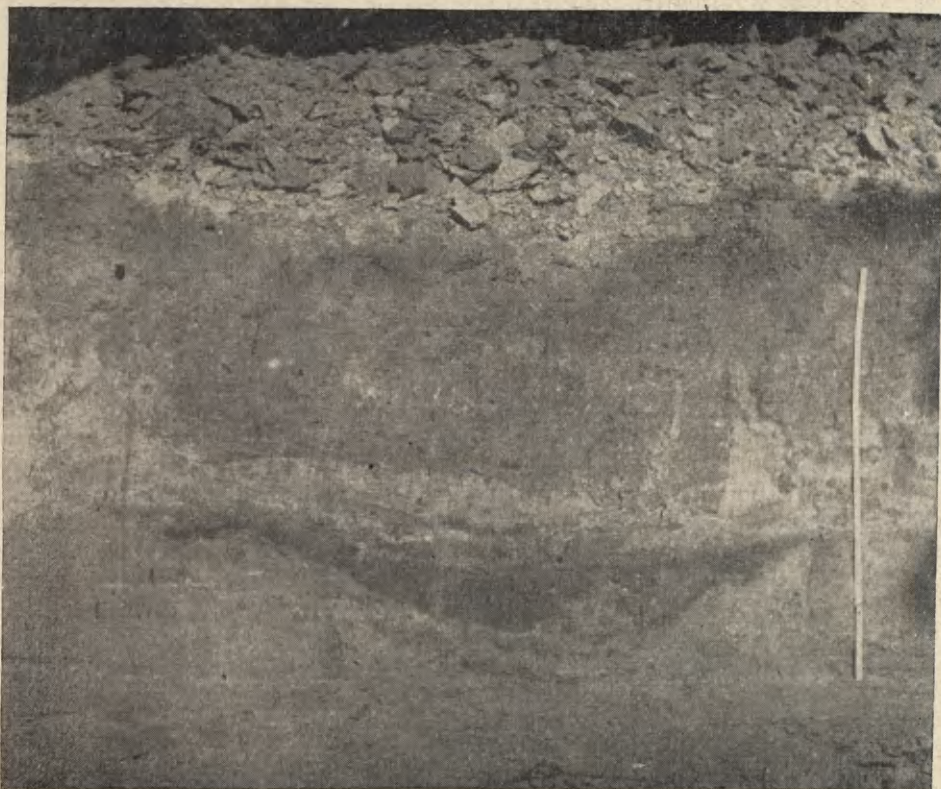
wiecznej, wśród niej kilka ułamków, które przypuszczalnie można datować wcześniej. Jednakże nikła miąższość warstwy (poniżej 10 cm) świadczy o krótkotrwałości osadnictwa.

W materiale ceramicznym tej warstwy zasługuje na uwagę znalezienie kilku ułamków wczesnośredniowiecznych naczyń grafitowych. Naczynia tego rodzaju, bardzo rzadkie dotychczas w Polsce, występują zwykle w pobliżu dużych skupisk ludności o charakterze częściowo przynajmniej przemysłowym⁶. Znalezisko to podkreśla więc znaczenie gospodarcze Wieliczki w tym okresie.

Poszukiwania śladów przedlokacyjnej osady miały również na celu wykopy sondażowe przeprowadzone w r. 1962 na stan. 4 w parku Św. Kingi na terenie, gdzie wg siedemnastowiecznego planu Germana powinny się znajdować zabudowania wójtostwa wielickiego. Przypuszczenie to nasunęło się w związku z użyciem w dokumencie Przemysława II, potwierdzającym lokację Wieliczki, nazwy „Goreth” na określenie posiadłości nadanej wójtom. Pokrewieństwo tej nazwy z wyrazem „gorzeć”

⁶ W. Filipowiak, *Późnolateńskie naczynie grafitowe z Januszkowa, w pow. inowrocławskim*, „Przeg. Arch.”, t. 9: 1953 z. 2—3, s. 345—346; W. Hensel, *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej*, wyd. 2, Warszawa 1956, s. 295.

⁷ *Codex diplomaticus Vielicensis*, s. 2.

Ryc. 3. Wieliczka, pow. Kraków, stan. IV. Profil jamy nr 3

Fot. A. Długosz

sugerowało nęcącą hipotezę, iż mogło to być pogorzelnisko spalonej przez Tatarów Wieliczki przedlokacyjnej. Niestety, sondáže dały, jak dotąd, wynik negatywny. Odkryto jedynie fragment drogi brukowanej kamieniem oraz bardzo skąpe ilości późnej ceramiki nowożytnej.

Na dziedzińcu tzw. zamku żupnego (stan. 2) pomimo znacznego zniszczenia terenu przez liczne przekopy nowożytne udało się w dwóch wykopach sondażowych uchwycić warstwę kulturową okresu wpływów rzymskich i późnego okresu lateńskiego. W warstwie tej występowały także materiały celtyckie. Duża różnorodność występującego materiału (ceramika okresu rzymskiego wczesnego i późnego, ceramika celtycka lepiona ręcznie, toczona na kole i grafitowa) oraz miąższość warstwy kulturowej do 1 m świadczą o istnieniu tu osady wymienionych okresów. Pozostałe wykopy na dziedzińcu zamkowym dostarczyły materiału późnośredniowiecznego i nowożyt- nego.

Najciekawsze wyniki dały badania zespołu odkrytego przy kopaniu fundamentów pod budynek Muzeum Krakowskich Żup Solnych. Określono go jako stan. 4. Jest ono położone na południowym zboczu kotliny wielickiej na terenie przylegającym do szybu Daniłowicza. W czasie badań stwierdzono tam ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego i neolitycznego. Na zespół wczesnośredniowieczny (ryc. 2) składa się

wg dotychczasowych obserwacji przede wszystkim 14 palenisk, położonych w niewielkiej od siebie odległości, tak że tworzą wyraźne skupisko. Paleniska wyłożone są silnie przepalonymi kawałkami piaskowca, otoczone przepaloną gliną, popiołem, drobnymi kawałkami węgla drzewnego, silnie zaczernioną ziemią. Występujące w sąsiedztwie palenisk ślady po słupach pozwalałyby na przypuszczenie, że całość była nakryta jakimś dachem czy dachami. Pomiędzy paleniskami odkryto ślady wkopanego w ziemię zbiornika o wymiarach ok. $2 \times 2,5$ m. Dno jego znajdowało się na głęb. 1,68 m od dzisiejszej powierzchni gruntu. Układ wypełniska widoczny w przekroju pionowym wskazuje, że zbiornik służył zapewne na pomieszczenie cieczy. Również z zespołem wczesnośredniowiecznym należałoby łączyć trzy równoległe rowki, biegnące z górnych partii zbroca w dół. Rowek b przechodzi przez skupisko palenisk, wzdłuż zachodniego boku zbiornika. Występująca obficie między paleniskami i na nich ceramika pochodzi z czasu X—XII w. Pełniejsza i bardziej pewna interpretacja zespołu będzie możliwa po przebadaniu najbliższego otoczenia. Na razie jednak nasuwa się przypuszczenie, że odkryty zespół wiąże się z eksploatacją soli. Wychodnia złoże przechodzi przez południowe zbocze kotliny wielickiej, co stwarza warunki dla występowania tu w przeszłości źródeł solnych, będących podstawą produkcji soli we wczesnym średniowieczu przed okryciem soli kamiennej. W świetle tego odkryte rowki należy interpretować jako ślady po rynnach doprowadzających solankę z położonych w wyższych partiach zbroca źródeł do palenisk warzelniczych. Zbiornik zaś był zapewne tzw. odstojnikiem, w którym solanka pozbywała się zanieczyszczeń mechanicznych.

W tym samym wykopie budowlanym odkryto 3 jamy (ryc. 3) zawierające ceramikę kultury nadcisańskiej oraz kilka narzędzi i odłupków krzemienych. Występowanie w kilku punktach w warstwie humusu ceramiki nadcisańskiej przemieszanej z nowożytną pozwala na przypuszczenie, że mamy tu do czynienia z większą osadą neolityczną zniszczoną częściowo w czasach późniejszych.

*Zakład Archeologii Małopolski IHKM PAN
w Krakowie*

HELENA BURCHARD

RESULTS OF EXCAVATIONS AT WIELICZKA, DISTRICT OF CRACOW, IN THE YEARS 1960—1962

The excavations at Wieliczka, started in 1960, are sponsored jointly by the Department of the Archaeology of Little Poland at the Institute of the History of Material Culture, Polish Academy of Sciences, and by the Museum of Cracow Salt Mines at Wieliczka.

In the years 1960 and 1961 we explored the south-western outskirts of the town where St. Cross's church had once existed (fig. 1). As a result the almost full outlines of the church foundations have come to light (fig. 1). The church should be dated to the beginnings of the 13th century. No traces of habitation related to it have been revealed. On the other hand, a thin layer with pottery datable to the 11th century has been disclosed at the depth of 2 m. below the present ground level and 1 m. below the foundation bottom.

The excavations conducted in 1962 in the courtyard of the so-called saltmine castle (site 2) have revealed a culture layer from the period of Roman influences and from the late La Tène. Some Celtic materials have also been found.

In the area near the Daniłowicz shaft (site 4) we discovered in 1962 a saltern complex dated by pottery to the period from the close of the 10th to the 12th century (fig. 2). The complex lying on the slope of the Wieliczka dale consists of 14 hearths and a sunk-in cistern, 2 by 2.5 m. in size, that had probably functioned as a salt catch. The whole complex was intersected by parallel, rather shallow channels running down the slope. Perhaps these are the traces of pipes that carried the salt brine from sources lying at a higher point.

The same spot has yielded three pits with Tisza pottery in addition to several flint tools and flakes.